

Notícia sobre les “Notes de numismàtica sarda” de Joaquim Botet i Sisó

MIQUEL DE CRUSAFONT*

En publicar l’obra esparsa de Botet i Sisó, ja advertirem de l’existència d’unes notes en curs d’elaboració que formaven part d’un treball projectat sobre la numismàtica sarda. En alguns dels fulls hi trobem el títol “Notes de Numismàtica Sarda”. Li donarem el número 301 en la bibliografia que varem elaborar i hi afegirem el comentari següent en una nota: “Obra molt fragmentada. La seva reconstrucció és força problemàtica i, per això, no s’ha inclòs en aquest recull”.¹

És probable que Botet hi estigués treballant amb la idea de redactar una altra de les seves “Notes Numismàtiques”, com les que ja havia publicat sobre monedes visigodes, de Terrassa, d’Eivissa i de les monedes anomenades “massiair” de la Guerra dels Segadors i que varen anar apareixent al *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* entre els anys 1913 i 1916. En aquest cas, es tracta d’un treball de darrera hora ja que un dels papers reaprofitats que Botet solia emprar per a les seves notes i que forma part del conjunt és una convocatòria a una reunió de Junta d’aquesta acadèmia del dia 1 d’abril del 1916, és a dir, poc menys de deu mesos abans de la seva mort, que es produí el dia 27 de gener del 1917. El text formava part de la dotzena de petits dossiers que varem adquirir fa anys al comerciant numismàtic Antoni Villoldo, del qual hem anat traient i publicant diferents treballs inèdits, tots ells recollits ara a la seva Obra Esparsa.

Botet demostra conèixer bé els treballs de Vincenzo Dessì,² de manera que devia estar al corrent de la intenció d’aquell numismàtic de fer un llibre amb una bona base documental sobre la moneda de Sardenya. Potser en tenir notícia de la

* Doctor en Història. President de la SCEN.

1. *Obra numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó*, edició a cura de M. Crusafont, Societat Catalana d’Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 1997.

2. Sembla probable que tinguessin contacte epistolar, ja que Botet sempre menciona els seus treballs, fins i tot els més recents, alguns publicats en revistes italianes, i en altres casos mig artesanalment en la impremta que Dessì regentava. L’obra esparsa de Dessì fou reunida i publicada l’any 1970 pel Centro Numismático de Sàsser en l’obra Vincenzo Dessì, *Gli scritti di Numismática*, Sàsser, 1970, on s’hi recollien 10 treballs d’aquest

seva mort l'any 1908, es decidí a publicar els documents que ell havia anat recollint. De tota manera, no sembla que Botet hagués tingut accés al recull de Dessì i també veiem que hi ha notícies documentals que ara obtenim de Botet i que Dessì no coneixia, de manera que tot sembla indicar que no va arribar a haver-hi un intercanvi d'informació.

El manuscrit de Botet no té una unitat, sinó que està format per un conjunt de notes sobre documentació i uns plecs amb la catalogació de monedes. En ambdues parts hi ha diferents papers solts afegits i els plecs i fulls no tenen tampoc una seriació cronològica, a més de fulls que resten interromputs al final i que no tenen continuació en cap altre. D'altra banda, hi ha part dels plecs que semblen provenir d'un original anterior, potser el de *Les monedes catalanes*,³ ja que en els reversos o a la continuació del text hi apareixen documents que no són de Sardenya. Probablement, Botet volia anar recopilant així els documents sards, però com que la sèrie documental anterior era d'uns anys abans, hi pot haver algun comentari erroni o temes superats per descobertes posteriors que ell hauria esmenat si hagués tingut temps de fer-ho. És evident que es tracta d'un text sense polir, ja que hi ha crides i notes a completar i dubtes explicitats. En general, transcrivim el text de Botet adaptant-lo al llenguatge actual i posant-lo entre cometes per a distingir-lo del nostre text. Només en alguns casos concrets mantenim el seu original, redactat en el seu català arcaic. Els textos del document o els fragments que en facilita Botet els posem en cursiva, si bé cal advertir que no sempre és fàcil de discernir on acaba el seu text i on comença la part literal del document. És gairebé segur que tota aquesta documentació prové de l'Arxiu Reial de Barcelona.⁴ És per això que n'hem indicat les inicials entre parèntesis (ARB).

Ens ha semblat que la millor manera de presentar i donar a conèixer aquest material és agrupar, en primer lloc, la sèrie de comentaris històrics, notes, regestos i documents sencers per ordre cronològic, ja que hi ha molts salts i manques. Després donarem notícia del contingut de la catalogació i, finalment, farem el comentari del conjunt, tot assenyalant les novetats que ens aporta.

Sèrie documental i dades històriques complementàries

A- Text introductori d'un dels plecs documentals:

“És sabut que el mes de febrer de l'any 1324 s'inicià, de fet, la dominació a

autor. Botet menciona Dessì generalment sense esmentar a quin d'aquests deu treballs es refereix, cosa que, ben segur, hauria esmenat en un redactat definitiu, tal com ho va fer en el seu llibre. Quan nosaltres parlem de Dessì, ens referirem, però, al recull documental que fou publicat recentment per la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics: Vincenzo Dessì, *La moneda de Sardenya medieval i Moderna. Bases documentals*. Barcelona, 2016, que correspon a un original que no pogué arribar a editar.

3. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1908-1911, tres volums. Ens hi referirem, a voltes, com el llibre de Botet.

4. Ens referim al mal anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó.

l'illa de Sardenya dels reis del casal català, la qual perdurà fins a l'entronització en ella de la casa de Savoia en el primer terç del s. XVIII”.

“La numismàtica sarda en aquest espai de molt a prop de 500 anys, la constitueixen les monedes encunyades en l'illa a nom dels reis catalans, amb la sola excepció de les que s'encunyaren a la primera meitat del s. XV a nom del vescomte de Narbona i Jutge d'Arborea, Guillem III, i poc després a Castellgenovès a nom de Nicolau d'Oria”.

“En els temps medievals i abans de la dominació catalana, les monedes que empraven els sards eren les pròpies dels estats de la costa del nord-oest d'Itàlia i, en particular, les de Gènova, Pisa i Siena, i només es coneix, que sapiguem, com a moneda feta a l'illa la que es féu encunyar a Vila d'Esglésies a nom de Guelf i Lotto de la Gherardesca, comte de Donoràtico, senyor de la vila (1285-1302), i les que hi va fer encunyar després el Comú de Pisa a nom de l'emperador Frederic”.

“De totes aquestes monedes, les que tenen per a nosaltres especial interès són les encunyades en l'illa en temps de la dominació catalana. D'elles s'han ocupat alguns dels nostres numismàtics, com ara Campaner, Heiss, Vidal, Pedrals i Carreras i Candi, essent Heiss el que en va donar un resum més complet.⁵ Nosaltres, en el volum II de Les monedes catalanes, varem presentar completes les anotacions de Heiss tenint en compte, a més, els documents de l'Arxiu Reial de Barcelona i els continguts en els treballs dels predits autors, així com els que són en alguns opuscles de Vincenzo Dessì pel període que va des del rei Jaume II a Ferran II incliusiu. Els numismàtics italians, sobretot els sards, han avançat molt més en l'estudi d'aquestes monedes i avui, gràcies al Corpus,⁶ es coneixen bon nombre que ens eren desconegudes i de les quals almenys tenim la descripció sucinta i, de les més notables, la reproducció en dibuix o en fotografia”.

“Com que no és assequible a la majoria dels numismàtics la consulta del Corpus, creiem que pot ésser d'alguna utilitat extreure'n les més interessants que hi hem trobat, afegint-hi les notícies documentals que hem trobat i per ordre cronològic i no pas de seques”.

B-Col·lecció documental de diferents fulls solts i breus introduccions històriques i numismàtiques d'un altre plec que semblen ésser una introducció al catalèg, però que aporta dades que no trobem en altres llocs:

Jaume II (1324-1327)

“L'infant Alfons, després de la presa de Vila d'Esglésies, procurà establir una seca que encunyà, encara en vida del seu pare i a nom d'aquest, grossos de plata i diners de billó”.

5. Aloïs HEISS, *Monedas hispano-cristianas*, Madrid, 1867.

6. Es refereix, com és obvi, al conegut *Corpus Numorum Italicorum*, fet compilar pel rei d'Itàlia.

“Per notícies posteriors, sembla que aquestes monedes s’acomodaren al marc de Barcelona i que les de plata tenien el mateix valor que els rals o croats barcelonins. Eren, per tant, d’11 diners i mig de llei i talla de 72 peces el marc. Les de billó eren inferiors en un terç del valor dels diners de tern barcelonins coetanis, ja que dotze d’aquests valien un croat barceloní o un gros de Sardenya, mentre que el croat o el gros valien igual que 18 diners sards. Devien ser, per consegüent, de dos diners de llei i a talla molt major que la de la moneda catalana de tern”.

“Cal fixar-nos en els tipus del gros i del diner i en les seves llegendes perquè, amb lleugeríssimes modificacions i canviant el nom del rei, són els emprats en les monedes sardes de la seca de Vila d’Esglésies en el regnat d’Alfons III i Pere III fins l’any 1353, en què aquest darrer rei els va manar canviar pels motius que tenim exposats”.

“D’aquest rei Jaume II, en Heiss en publica un gros de plata i un diner de billó, i el Corpus publica 3 grossos amb lleugeres variants i 1 diner de billó”.

Document 1 9 desembre 1323 setge de Vila d’Esglésies

Ordre de l’infant Alfons a Guerau de Rocabertí, capità de l’host a Càller, participant-li haver resolt batre moneda i que li enviï els moneders i obrers que són en l’host amb els aparells de forma immediata.

(ARB), Reg. 396, f. v. i 57 v. (full solt).

Document 2 febrer 1324/1331 Vila d’Esglésies

Anotació sobre el treball de Carreras Candi titulat “Numismàtica sarda del segle XIV: Seca de Vila d’Esglésies”⁷ i les dades següents: En febrer del 1324, el castell de Vila d’Esglésies vingué en poder del rei i, abans d’anar a Càller, hi deixà guarnició i, amb ella, la infanta Teresa, muller del primogènit, que havia volgut acompanyar-lo a l’illa. No tardaria en funcionar la seca a nom del rei. Treballava el 1331.

(Full solt que treu les dades de Carreras Candi. Un altre full solt diu que aquest autor ha emprat els documents següents: (ARB) Reg. 1032, f. 85, Reg. 1030, f. 92, Reg. 1020, f. 69 v. i Reg. 1030, f. 97.

Alfons III (1327-1336)

Document 3

“En el seu temps, es començaren a denominar genèricament alfonsins els diners o grossos de plata sards i es començà també l’encunyació a Vila d’Esglésies d’òbols o mitjos alfonsins de plata. Els diners de billó s’anomenaren també alfonsins”.

“D’aquest rei, en Heiss publica un gros i un mig gros o òbol de plata i un diner de billó. El Corpus publica també un gros i un mig gros de plata i dos diners (variants de pes?). Cal advertir que en Heiss atribueix erradament el mig gros a Alfons IV, com ja fèrem observar, cosa que corrobora el gros o ral de plata d’Alfons IV que no conegué en Heiss i publica el Corpus, amb uns tipus que són evidentment posteriors a la reforma del 1353. El Corpus també atribueix a Alfons III el mig ral esmentat”.

7. Publicat al *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 2, p. 86 a 96.

Pere III (1336-1387)

Document 4

“Fins l’any 1353, les monedes d’aquest rei conserven el tipus de les del seu pare i del seu avi. El 1353 mana canviar els tipus i les llegendes en els grossos de plata. El nou tipus és com segueix”.

“Del primer tipus, en Heiss publica dos grossos de plata lleugerament diferents i un mig gros de plata. El Corpus publica 3 grossos amb variants i tres mitjos grossos amb variants, de plata i un diner de billó que es diferencia dels tipus dels seus predecessors pel fet de tenir l’escut de l’anvers de la mateixa forma que en els tipus de plata. Aquesta moneda és inèdita. Del segon tipus, Heiss publica un gros de plata i el Corpus 5 grossos amb lleugeres variants”.

“Dels alfonsins d’or que el rei manà fer a Càller en 1338 i 1339, prescrivint-ne els tipus, llegendes, talla i for, no se’n coneix cap exemplar”.

Document 5

1 maig 1349

València

Lo Rey d’Aragó. Com nos ab carta nostra ab sagell pendent segellada, data en Valencia 4 kalendas aprili en lo any dejus scrit haiam ordenat e stablit que en la vila de Perpenya, en la qual ja ab altre carta nostra haviem ordenat ques batessen florins no tant solament sien batuts los dits florins mas encara scudats d’or e quelques altres monedes, nos ab letra nostra nomenadament vos manarem; per ço espressam per tenor de la present una de les dites altres monedes volem e vos manam que reebut per vos sagrament dels obrers de la dita moneda de haver se be e leyalment en ço ques pertanga a aquest offici en encara de tenir secret ça que per vos de part nostra los será dit e manat batats e fasats batre e obrar en la dita vila secretament dines de ley e de granea de figura de jacesos ques fan en Aragó en la una part dels quals diners que batets ço és en la part de la creu sia scrit Petrus Rex e en l’altra part Sardinie e aquesta moneda aytal sera apel·lada Alfonsins doblers. Dada en Valencia sota nostre segell secret lo primer dia de mayg del any de nostre senyor m.ccc.xl.ix. La dita letra fo tramesa a Simo de Soler, mestre de la moneda de Perpinyà.

(ARB), Reg. 1132, f. 17 v.

Joan I (1387-1396)

Document 6

“No es coneix cap moneda sarda d’aquest rei, però consta que manà batre a Càller alfonsins menuts a marc de Barcelona i talla de 30 sous el marc, quan abans era de 27 sous. No parla, però, dels tipus. També manà fer florins d’or com els de Florència, que també ens són desconeguts”.

Document 7

15 octubre 1392

“1- Carta-ordre a Miquel Roure, mestre de la seca del Regne de Sardenya (que per sosteniment seu “*e altres que son passats en la dita illa pera obrar de la dita secha*”) perquè bati 1.000 marcs de moneda d’alfonsins menuts a la llei ordenada, però a la talla de 30 sous (i no 27 com era abans). Que “*en la carta de la ley a qui per nos tramesa*” (fins ara no l’he trobada) en la moneda d’argent a marc de Perpinyà, però vol que sia entès marc de Barcelona, per ser sa intenció que en tota la moneda d’argent, així grossa com me-

nuda que s'obri en la illa, sia a marc de Barcelona "*així com en temps antics era acostumat*". Finalment, que puguin obrar florins de Florència, "*servant la lley i talla d'aquells*".

"2- Carta al governador del dit regne ordenant-li que cridi a sa presència als consellers i barons de Càller per a entrega'ls-hi la carta que li adjunta, instruint-los de la millor manera que sàpiga a fi que no facin destorb al batiment disposat, i li ordena que procuri pel sosteniment del mestre i dels oficials de la seca "*que aquí son passats*" fins a la seva arribada a l'illa".

"3- Carta als consellers i prohoms de Càller manant-los i pregant-los que no posin destorb al batiment disposat a la seca de Càller i declarant que no pretén perjudicar les seves franqueses i llibertats, ni mudar-les en alguna manera".

Sense referències.

Martí I (1396-1410)

Document 8

"D'aquest rei només es coneix un alfonsí menut acomodat als nous tipus i que publicà tant Heiss com el Corpus. Tampoc no coneixem cap document del seu temps referent a les monedes sardes. En el seu temps (1408) començà la revolta dels sards contra la dominació catalana i, a aquesta època (1408-1417), atribueix Dessì les monedes del vescomte de Narbona i Jutge d'Arborea Guillem III i de les que hem donat compte en altre lloc. El Corpus en publica 7 variants de dos tipus diferents (Sàsser)".

Ferran I (1412-1416)

Document 9

"Tampoc no es coneix cap moneda sarda d'aquest rei, potser per durar encara les torbacions de l'illa. El Corpus diu que aquest rei va tancar la seca de Vila d'Esglésies, a la qual no atribueix cap moneda sarda posterior al seu regnat".

Alfons IV (1416-1458)

Document 10 31 gener 1419

"Carta al virrei de Sardenya per la qual el faculta per fer batre en la seca de Càller per valor de 3.000 florins d'Aragó moneda menuda al present corrent, coneguda com a pitxols, a raó de 22 sous per florí i fins a major quantitat si, d'acord amb els Procurador i Conservador del Patrimoni, ho troben convenient respecte a la pràctica i manera com s'ha de batre dita moneda".

(ARB) Reg. 2703, f. 122.

Document 11

"El 10 de febrer del 1419, manà restaurar la seca de Vila d'Esglésies i encunyar-hi alfonsins de plata i menuts o pitxols, modificant el valor intrínsec i els tipus dels corrents fins llavors i disposant aquests valors:

1-Alfonsins de plata: Llei 11 diners, talla 70 peces el marc, valor 3 sous de diners.

Tipus: a/ armes reials de 9 barres. Llegenda: ALFONSUS DEI GRACIA REX.

r/ Creu interior. Llegenda: ARAGONUM ET SARDINIE.

Tipus: com els alfonsins d’argent, podent abreujar les llegendes i amb la creu del revers tallant la llegenda”.

D’alfonsins de plata, Heiss no en conegué cap. El Corpus en publica un que suposa encunyat a Càller, però que podria ésser de Vila d’Esglésies, ja que els seus tipus són d’acord amb els que es manaren fer el 1419. De diners d’aquests tipus no se’n coneix encara cap. Varis dels de Martí, en què la creu del revers passa de...” (interrupció del text).

Document 12 10 febrer 1419

“Restauració i restablí...” (aquí hi ha una interrupció on es devia parlar de la restauració de la seca de Vila d’Esglésies. Segueix a la pàgina següent) “Tots del document del 10 de febrer de 1419: 1- Que la seca prengui el marc de Barcelona d’argent fi a raó i valor de 104 sous barcelonins a 10 lliures 8 sous d’alfonsins corrents; 2- Que es batin 7.500 marcs de doblers i 2.500 de pitxols valent un sou de doblers, 2 sous d’alfonsins menuts o pitxols, anomenant-se els primers diners reials i que siguin de talla 20 sous barcelonesos per marc i els segons de la llei i talla ordenada; 3- Que en lloc de les 4 O en lo revers, n’hi hagi 2 i que en els altres buits hi hagi, contraposades, les lletres S.A. respectivament, com a indicatiu de Sardinia; 4- Que es bati moneda d’or (la dibuixa) que es digui alfonsins d’or a talla 96 el marc de Perpinyà, de valor 12 sous barcelonesos o 24 sous d’alfonsins menuts o doblers reials la peça, i de llei del ducat de Venècia (guany en un marc d’or fi 3 lliures 12 sous l’any). Determina el seu tipus i llegendes”.

(ARB) Reg. 2628, f. 48.

Document 13 13 febrer 1419

“Concessió a Pere Colomer, mestre de la seca de l’illa de Sardenya (Càller), de 100 florins sobre els emoluments de la seca per a indemnitzar-lo de certes despeses, entre elles les de *“reparació i reedificació de dita seca”*.”

Sense referències.

Document 14

“Aquest rei, al principi del seu regnat (1421) va reduir a la meitat el valor de la moneda d’Arborea, fent-la contramarcada amb les armes reials i després la retirà totalment de la circulació (1422). Del 1419 són diferents disposicions. En la primera, manà encunyar a Càller alfonsins menuts o pitxols iguals als que ja corrien, dels quals 22 sous valien un florí. Quin era el tipus d’aquests pitxols? Els que ja corrien no podien ésser pas altres que els de Martí (que potser s’havien encunyat a Càller) i per ventura també els de Joan, fins avui desconeguts, que potser portaven potser els mateixos tipus”.

Document 15 8 febrer 1421

“Ordre donada des de Càller de pagar 500 lliures en moneda d’alfonsins”.

Document 16 1421/1422

“En aquest any (1421), el rei manà de marcar amb senyal reial la moneda blanca amb senyal d’Arborea, que corria per Sardenya, rebaixant el seu for a la meitat. En 1422 *“l’anihilà”*, cosa que probablement vol dir que la prohibí o desaforà. Aquestes dues ordres de què dóna notícia un document del 2 de febrer del 1428, sembla que per a evitar complicacions a l’illa, no foren complertes ni comunicades pel governador (fins ara no he trobat aquest text)”.

(ARB) Reg. 2712. En nota al marge hi diu: 13 bis, 12 octubre 1435.

Document 17

“El 1428, ordenà que en la seca de Sardenya s’encunyessin alfonsins d’or de la llei dels ducats de Venècia, talla 96 peces el marc i valor 12 sous barcelonins o 24 sous d’alfonsins menuts (o doblers?). D’aquestes peces fins al moment no se n’ha trobat cap. Los tipus, segons el dibuix del document (*Les monedes catalanes*, II, p. 233) són:

a/ +ALFONSVS DEI GRACIA REX Bust coronat del rei, de cara. Cercle de punts.

r/ *ARAGONVM*SARDINIE Escut en cairó amb les armes reials, voltat per quatre compassos amb dos punts en els angles i tres en les puntes. Cercle llis.

També disposa que s’encunyin diners reials o dobles alfonsins menuts de talla 20 sous el marc, però mantenint l’encunyació dels pitxols i adoptant els tipus d’ambdues monedes al següent (deixant subsistents la llei i llegendes dels que ja corrien, així com la creu que talla la llegenda del revers): a/ Testa del rei en lloc de l’escut d’armes reials, r/ La creu cantonada amb dos anellets i les lletres S i A respectivament, guardant-se de punta. Quedaren doncs modificats els tipus de la moneda de billó, no diferenciant-se els doblers dels pitxols més que pel pes, és a dir, pel valor, resultant igual aquest en els doblers amb la moneda de billó de Barcelona.” Seguien unes línies en què Botet deia que no es coneixien aquests doblers i diners i que no es degué emetre més a Vila d’Esglésies, però que foren ratllades després.

Document 18 1 octubre 1428

“Nomenaments interins per a provisió de vacants en la seca de Sardenya”.

(ARB) Reg. 2628, f. 48 i 49.

Document 19 8 octubre 1428

“Extensió a la seca de Sardenya de tots els privilegis de la seca de Barcelona i de les altres seques reials”.

(ARB) Reg. 2628, f. 49.

Document 20 30 novembre 1428

“Extensió també dels concedits a València pel rei Martí el 20 de novembre del 1407 sobre elecció d’alcaldes i sobre la seva jurisdicció”.

(ARB) Reg. 2628, f. 50 i 51.

Document 21

“L’any 1442, nova alteració de la moneda que no afecta els tipus. S’han de batre alfonsins de plata a la llei de 10 diners, talla 74 el marc de Barcelona i valor de 3 sous de menuts calleresos i doblers o rals menuts calleresos amb la llei prescrita (1 diner i 12 grans) i talla de 45 sous el marc de plata amb equivalència de 18 alfonsins de plata (doblers)”.

Document 22 26 gener 1442

“Confirmació dels privilegis concedits pels seus antecessors als mestres i oficials de la seca de Sardenya i, en particular, el referent a la jurisdicció civil i criminal dels alcaldes de la seca”.

Sense referència. Al marge hi ha anotat: 25 D 27 j.

Document 23 **27 gener 1442**

“Ordre al Procurador Reial de donar ajut al mestre i oficials de la seca pel compliment del privilegi a ells atorgat de batre croats (aquí sinònim de reials) a 10 diners de llei i per 74 peces el marc i també reials menuts”.

(ARB), Reg. 2775, f. 117 i 120.

Document 24 **27 gener 1442**

“Després de referir-se al privilegi anterior, concedit per ell mateix per a batre reials d’argent a llei d’11 diners i 72 peces el marc a la seca de Sardenya (que no hem trobat fins ara), fa constar que ho muda i disposa que en la mencionada moneda s’ha de batre a 10 diners de llei i 74 peces el marc, i cada reial valgui tres sous de menuts de moneda calleresa i que, a més, puguin batre, en el terme de cinc anys, 20.000 marcs de reials menuts de moneda calleresa, a raó de 18 diners el reial gros (o de plata) i a la talla de 45 sous per marc sens alterar la lliga”.

(ARB), Reg. 2775, f. 119.

Document 25 **10 febrer 1442**

“A petició de Silvestre Colomer, mestre de la seca de Sardenya i dels seus oficials, ordena a les autoritats de l’illa i, en particular, de Càller, observar i fer observar els privilegis... etc., dels moneders sota pena de 2.000 florins... etc.”.

(ARB), R. 2775, f. 122.

Document 26

“El 1443, extensió del privilegi anterior, que s’entengui que el mestre de la seca quedi facultat per a encunyar la quantitat concedida en qualsevol lloc del regne: Càller, Sàsser, l’Alguer, Bosa o altres llocs reials (fixar-se en el doc. del 1435 (Alguer Dessi) per si suposa concessió especial anterior). Dels tipus ordenats, es dedueix que hi ha alfonsins de billó encunyats a Càller (es desprèn del document del 1442). En Heiss no en conegué cap. El Corpus en descriu 17 amb varietats de llegenda”.

Document 27

“També hi ha alfonsins menuts encunyats a l’Alguer (Pedrals, Dessi), però de tipus anteriors a la modificació de l’any 1428. El Corpus en publica 10 exemplars amb variants. Aquestes peces de l’Alguer no poden ésser encunyades en virtut de l’ordre del 1443 ni formen part de les quantitats atorgades a S. Colomer. La llegenda del revers els hi dona el caràcter de monedes locals i, a més, els seus tipus no són els manats en el document del 1428, etc. El document que publica Dessi, on fa creure que amb la seva data (12 d’abril del 1435) l’Alguer hauria rebut autorització per a encunyar... (noti’s que Alfons havia ja concedit alguna altra autorització, Menorca, etc.). També publica el Corpus la moneda de Nicolau D’Oria (1436-1448), que com havíem dit no correspon”.

Joan II (1458-1479)

Document 28

“Fora d’alguns documents referents al personal de la seca de Sardenya, no coneixem d’aquest rei documents numismàtics de l’illa. Heiss no publica cap moneda sarda de Joan

II. El Corpus en publica 14 amb variants, encunyades probablement a Càller i amb els tipus corresponents al 1443. D'elles, una publicada per Campaner i per Vidal (Catàleg).⁸ També en publica 5 lleugeres variants encunyades a Bosa de tipus semblants a les alguereses d'Alfons (ant. 1428) amb diferent llegenda (CIVITAS.BOSE). Dues publicades per Vidal (catàleg) i Dessi. Aquest darrer justifica que són de Joan II i no de Joan I. Nosaltres les estimem locals i anteriors a les de Càller (lletra gòtica)".

20 febrer 1459

Document 29

"Confirmació dels privilegis de la seca de Sardenya (non fuit expedita)".
(ARB) Reg. 3396, f. 11.

Ferran II (1479-1516)

Document 30

"Aquest rei uniformà el valor de curs de les monedes de tota l'illa i modificà els tipus i el valor intrínsec de la plata (*Les Monedes Catalanes*). De rals de plata n'hi ha de dos tipus:

1er a/ +FERDINAND9:D:GR:CAS:ARA.SARD.R Escut coronat grups de 3 punts.
r/ +INIMICOS EIVS:INDVAM:CONFVSIONE Creu equilateral en orla lobular. A baix, SAR.

2on a/ +FERDINANDVS.D.G.REX.ARA.SAR Testa coronada a l'esquerra.
r/ +INIMICOS:EIVS:INDVAM:CONFUSIO Creu equilateral amb orla lobular doble.
Lletra gòtica i alguna llatina".

Del primer tipus, en publica una Heiss però amb el revers invisible i la llegenda incorrecta. El Corpus en publica tres variants. Del segon tipus, en publica Heiss una variant. El Corpus en publica 3 i, a més, dos mitjos rals inèdits, un amb llegenda gòtica i l'altre amb llegenda llatina. La que publica el Corpus amb el núm. 7 qualificant-la de mig ral si és de plata, la creiem encunyada amb l'encuny de la moneda de dos calleresos i no creiem que hagués tingut circulació ja que no hi és en les monedes sardes de plata anteriors ni posteriors. Monedes de billó: rals menuts, dobles i senzills? de tipus iguals als d'Alfons IV i Joan II. El Heiss no en publica cap. El Corpus en publica 7 exemplars amb lleugeres variants".

Document 31

"Doble callerès: Tipus igual als menuts precedents. En l'anvers, una F darrere el cap del rei i la llegenda del revers: CA-STR-ICA-LAR (pes 1 i pico). Callerès (diner): Tipus i llegendes iguals als dobles sense la F a l'anvers (pes 0,52 a 0,98 g). Diàmetre 18 mm. Heiss publica un dobler callerès. El Corpus publica 7 dobles calleresos amb variants i 14 diners calleresos amb variants. En Vidal (Cat.) en publica 2".

Document 32

"D'un document de l'any 1492 se'n desprèn que, en temps de Ferran II, s'encunyaren a Sardenya ducats d'or, però fins ara no se n'ha trobat cap".

8. Probable al·lusió al *Catálogo de la Colección de monedas y medallas de Don Manuel Vidal-Quadras y Ramón*, Barcelona, 1892.

Carles II (1665-1700)

Document 33 1668

“A causa de l’extraordinària quantitat de moneda de billó falsa que hi havia a l’illa, el governador, Marquès de Camarassa, decretà la seva recollida i canvi i prohibí el curs de la moneda de billó”. Continua en els dos documents següents.

Document 34 23 abril/8 juny 1668

“En aquesta data (25 abril), (el governador) va manar fer un pregó assenyalant un termini de quatre dies per a presentar-la al canvi (la moneda de billó). Per a fer-ho possible, va manar fabricar a Càller una suma considerable de peces de ral i de mig ral de plata. El 8 de juny manà que es reduïssin ‘*los dineros de diez a uno*’ i ni tan sols així tenien el valor intrínsec que els hi corresponia”.

Segueix en el document següent.

Document 35 10 setembre/10 octubre 1668

“El governador de Càller, Bernat Matias i de Cervellón, va exposar al rei que havia suspès l’encunyació de moneda de plata començada en temps del govern del Marquès de Camarassa, tant perquè els rals i mitjos rals encunyats eren mancats de pes com per la manca de plata. Pregunta si la resta de la plata que s’havia d’encunyar havia d’ésser com la ja feta, o bé si se li havia de donar el pes just i llavors recollir la que ja estava feta. Exposava també que la moneda de billó que s’encunya ‘*es de dos especies. La una de piezas de vellón de tres callereses y la otra de un callerés*’, i que tampoc tenien el valor intrínsec, especialment les primeres, a les quals mancava un terç del seu valor, havent-se resolt per part dels consells que la que en endavant s’encunyés tingués el seu just valor i canviar i recollir la ja distribuïda, que es tornaria a fondre i se li donaria el just valor ‘*y haciendo nueva señal en todas*’. Respecte a la plata, diu que el Mestre Racional atribuïa la manca de pes a haver entregat el vi- rrei Marquès de Camarassa una partida d’escuts als quals mancava a cada un més d’un ral de plata i que havia manat que es fabriquessin les peces de ral i de mig ral amb el valor que tenien. Com a justificació, va presentar una certificació signada el 15 d’abril del 1668 pel Leandre Soler, guarda de la seca”. D’aquesta certificació no en resulta allò que afirma el Mestre Racional, sinó que en una partida de 2.004 escuts, se’n trobaven prop de 800 molt mancats. A causa d’això, el Marquès de Camarassa havia manat al tresorer que els canviés per altres del pes degut, cosa que consta que es va executar almenys pel que fa a 700 peces, i quedaren només sense canviar entre 70 i 80 peces. Fou arran d’aquesta situació quan el Marquès de Camarassa manà que es fessin els rals, de manera que només autoritzà que es fes l’emissió malgrat hi haguessin aquestes poques peces curtes en el conjunt. Per tant, la responsabilitat de l’encunyació defectuosa la tenia la seca, com ho demostra també el fet que la moneda de billó tampoc no tingués la llei deguda. Així ho entengué el Consell o Cambra d’Aragó, que en data de l’11 d’octubre informà al governador de Càller de tot allò que ell exposava, alhora que eximia el Marquès de Camarassa de tota responsabilitat. També demanaren que s’ordenés al Marquès de S. German que “*ponga el remedio que conviniese para que corra la fabrica con el valor que debe tener, guardando las órdenes que hay dadas sobre esto y que también apliquen a la que se ha labrado falta i que averiguen si han tenido culpa en esto los oficiales de la seca, como en aumentar la cantidad y los castigue*”. El rei resolgué de conformitat amb la informació donada pel Consell Cambra d’Aragó.

Cambra d’Aragó, plec 1602.

EL CATÀLEG

Com hem vist abans, el text de Botet no és altra cosa que un esberrany molt dispers, amb anotacions entre parèntesis, dubtes explicitats i indicacions per a completar les informacions. És evident, doncs, que no es tracta pas d'un estudi acabat, sinó d'un treball en un procés força incipient d'elaboració.

La part del catàleg consta de sis plecs manuscrits de mida quartilla, amb un total, doncs, de 24 pàgines apaïssades. S'hi van descrivint les monedes des dels rals o alfonsins d'argent de Jaume II fins a les emissions de l'Arxiduc Carles. Els noms de les monedes són en italià, però també hi són alguns textos descriptius, de manera que no sabem si en algun moment havia pensat publicar el seu estudi en alguna revista numismàtica italiana.

No hi ha cap mena d'il·lustració.

Actualment, aquesta sèrie de descripcions ens resulta mancada d'interès ja que en tenim de molt més completes i coneixem molts més tipus dels que Botet podia recopilar en el seu temps. Per tant, pensem que no val pas la pena de transcriure-la.

Comentari a la documentació

La publicació d'aquest estudi incomplet clou, de moment, el nostre treball de despull de la documentació inèdita de Botet continguda en els dossiers que hem comentat abans. No hi ha en ells cap altre text inèdit complet, ni cap altre d'incomplet o en fase d'elaboració com aquest

Pel que fa al seu interès, aquest rau, en tot cas, en la part documental, que ens aporta algunes dades noves. Vegem el contingut dels diferents documents seguint l'ordre dels regnats, els quals hem numerat correlativament. Els hem qualificat tots com a documents, per bé que alguns són més aviat notícies o regests.

Jaume II. Documents 1 i 2. El primer ja fou emprat per Botet al seu llibre i és el nostre 182. El segon només ens indica algunes dades de Carreras Candi i les seves fonts.

Alfons III. Document 3, que no ens aporta noves dades. La deducció lògica de Botet que el nom d'alfonsins s'aniria introduint en temps del regnat d'aquest sobirà queda desmentida pel nostre doc. 183a, on es veu que l'infant, d'acord amb el seu pare, ja havia disposat que s'apliqués aquesta denominació a les monedes sardes des del principi.

Pere III. Documents 4 i 5. El primer comentari no ens aporta novetats. Pel que fa al document 5, només el publicà Botet en un breu regest. De tota manera, ara ja era accessible complet en la sèrie de la Cancelleria reial. Vegeu el nostre doc. 262.

Joan I. Documents 6 i 7. El 6 és un resum de les dades que trobarem en el 7 i també ens indica que llavors no es coneixia el diner sard de Joan I, que fou pu-

blicat molts anys després (vegeu CME-322).⁹ De tota manera, Botet ja va intuir, com es veu després (vegeu el document 10), que els diners de Joan devien tenir els mateixos tipus que els de Martí. El document 7 té força interès. En el seu llibre *Les monedes catalanes*, p. 164, Botet ja donava notícia de tot el que es diu ara en aquest document 7, però com que per justificació donava només el seu document 38, el nostre 402, hi podia haver alguna confusió ja que en aquest no es menciona el mestre Miquel Roure ni s’hi diu res de l’emissió de florins. Gràcies a aquest document 7 ara sabem que, en realitat, el rei va enviar tres cartes a Càller. La primera era dirigida al mestre Miquel Roure, li donava instruccions de com havia de batre la moneda i rectificava alguna ordre anterior en la qual havia dit que s’havia d’emprar el marc de Perpinyà, quan en realitat vol que s’empri el de Barcelona, tal com s’havia fet fins llavors. També és en aquesta carta on el rei li diu al mestre que bati florins com els de Florència i que en mantingui totes les característiques. El segon document fou adreçat al governador i en ell li digué que fes per manera que la moneda tirés endavant i convencés els consellers. El tercer document és el que adreça als consellers de Càller i és el que Botet reproduí en el seu llibre amb el núm. 18.

Martí I. Document 8. Només ens indica que es coneix el diner d’aquest rei i que no ha trobat documents monetaris d’aquest regnat pel que fa a Sardenya. Parla de la revolta sarda, de la qual diu que va començar el 1408, però no es refereix a la del temps de Pere III segurament pel caràcter esquemàtic i d’esborrany d’aquests textos.

Ferran I. Document 9. D’una banda, ens diu que no es coneixen monedes d’aquest rei que, de fet, han estat descobertes fa pocs anys. Diu també que, segons el Corpus, la seca de Vila d’Esglésies fou tancada durant tot el regnat. Nosaltres vàrem aportar un text de Toxiri en el qual es diu que sí que va funcionar i que va emetre moneda de baix valor (“bronze i billó”), cosa que concorda amb la moneda que fa poc ha estat descoberta (vegeu el nostre doc. 555 i la moneda CME-551).

Alfons IV. Documents 10 a 27. El contingut d’aquests documents es troba ampliat en els nostres 582 a 584 i 587-588, i encara trobem més dades a la nova edició del Dessì, doc. 24 i 28, amb un comentari nostre al text. Dels documents 14 a 16, el 15 és irrellevant i els altres dos estan ja recollits en el nostre 594. El document 17 està recollit complet en el nostre 632 i la notícia del 18 és la nostra 633, que apareix com a document complet a Dessì 32. Les notícies dels documents 19 i 20 són recollides en el nostre 634 i estan ara publicades en documents complets en Dessì 33 i 34. Els documents 21 a 25 contenen diferents disposicions de l’any

9. Aquestes referències corresponen al nostre M. de CRUSAFONT, *Història de la moneda de la Corona Catalana-Aragonesa Medieval*, Barcelona, 2015. També mencionarem documents d’aquests llibres indicant “doc.” seguit del seu número.

1442 i les trobem ampliades als nostres 674 i 675 i ara completes en els doc. 36 a 38 de Dessì. La documentació del document 26 es troba en el nostre doc. 684 i, més àmpliament, als Dessì 39 a 41. El document 27 és important perquè Botet ja s'havia avançat en la hipòtesi que el numerari batut a l'Alguer era, en realitat, de caràcter local o municipal, com es va poder assegurar recentment en aparèixer menuts de Menorca batuts sobre peces de l'Alguer.

Joan II. Documents 28 i 29. Pel primer, assimila també les peces de Bosa a numerari local i municipal, i la notícia del doc. 29 es troba també al nostre 749, extret del llibre de Botet.

Ferran II. Documents 30 a 32. Els dos primers són descriptius de les peces d'argent i de billó de Càller, sense dades documentals, i el darrer es troba inclòs en el nostre 1015.

Carles II. Documents 33 a 35. Aporta dades sobre les emissions del 1668 que ja foren comentades per Biocchi i Sollai¹⁰ i que compta ara amb la documentació aportada per Dessì en els seus documents 98 a 102. De tota manera, resulta molt interessant la informació que dona als documents 34 i 35, ja que ens aporta noves dades de la part final del procés, que ningú no havia recollit. En concret, ens mancava saber que s'havien reduït els valors dels diners de 10 a 1 i tot el tema de l'exculpació del Marquès de Camarassa, les dades fraudulentos donades pel Mestre Racional i la responsabilitat de la seca en l'emissió de peces mancades, tant d'argent com d'aram.

Podem concloure, doncs, que hi ha encara dades d'interès en el recull de Botet, tot i la seva antigor, i el caràcter embrionari del treball. També podem constatar, una vegada més, que els fons de l'Arxiu Reial de Barcelona són gairebé inesgotables i que sovint hi apareixen informacions que no trobem pas en altres arxius, com ara el de Càller, ben treballat pels estudiosos sards. Al marge d'això, ens restava la incògnita de quin era el contingut d'aquesta obra mig elaborada de Joaquim Botet i Sisó i ara ja sabem tot el que ens pot afegir als nostres coneixements sobre la moneda catalana de Sardenya.

10. Ens referim als llibres Eusebio BIROCCHI, *Zecche e monede Della Sardegna*, Càller, 1952, p. 172-174, per aquest tema; Mariano SOLLAI, *Monete coniate i Sardegna*, Càller, 1976, p. 258-260, pel tema esmentat.